

The role of Imamzadeh Mir Mohammad Hanafieh in the development of foreign pilgrimage tourism with an emphasis on providing suggested solutions

Mahshid Sadat eslahi¹

Abstract

In the Islamic culture of Iran, Imamzadegan refers to the descendants of the infallible imams, who are spiritual leaders and guides of the Muslim community. Blessed monument and Imamzadegan are respected by people and society and play a significant role as places of pilgrimage in many regions, especially in Iran. The concept of Imamzadegan in the social and religious identity of societies is a mixture of religious respect, cultural heritage and community identity in Muslim tradition. With the passage of time and with the changes made in the field of tourism, Pilgrimage to the blessed monuments and Imamzadegan in the field of tourism refers to a pilgrimage where pilgrims seek spiritual fulfillment, reflection and a deeper connection with their faith. Tourist pilgrims interact with others with the aim of participating in religious ceremonies and rituals and can create a sense of belonging and social participation. Ultimately, pilgrimage tourism strengthens social bonds between pilgrims, and shared experiences often lead to lasting friendships and a sense of belonging. Imamzadeh of Mir Mohammad Hanafieh in Kharg Island is one of the blessed monuments belonging to the 9th century AH and is one of the most important and valuable historical and cultural works of this island, which is located in the southwestern part of the island. The present research, with descriptive-analytical method and relying on historical sources, tries to answer the question, what is the role of Imamzadeh of Mir Mohammad Hanafieh in pilgrimage tourism and what strategies can be used to promote the development of tourism of this Imamzadeh? This research, while dealing with the history of the Imamzadeh of Mir Muhammad Hanafieh, tries to provide suggested solutions to attract pilgrims to this Imamzadeh.

Key words: Kharg Island, Imamzadegan, Mir Mohammad Hanafieh, pilgrimage tourism, solutions.

The first year|

Number Four|

Summer 2024|

---

1. PhD student in the history of Iran after Islam, Faculty of Literature and Humanities, Persian Gulf University, Bushehr.
maheslahi@gmail.com

دور ابن الامام مير محمد حنفية في تطوير سياحة الزيارة في خارك مع التأكيد على تقديم الحلول المقترحة

مهشيد سادات اصلاحي^١

الخلاصة

ابناء الأئمة في الثقافة الإسلامية في إيران، تشير إلى أحفاد الأئمة المعصومين عليهم السلام، و هم القادة الروحيون و المرشدون للمجتمع الإسلامي. تحظى البقاع المباركة و ابناء الأئمة باحترام الناس و المجتمع و لها دوراً مهماً كأماكن زيارة في العديد من المناطق، و خاصة في إيران. إن مفهوم (إمام زادكان) ابناء الأئمة في الهوية الاجتماعية و الدينية للمجتمعات هو مزيج من الاحترام الديني و التراث الثقافي و هوية المجتمع في التقاليد الإسلامية. مع مرور الزمن و التغيرات التي طرأت على مجال السياحة، يشار إلى زيارة البقاع المباركة و (إمام زادكان) على أنه زيارة في مجال السياحة حيث يبحث الزائرون عن الإشباع الروحي و التأمل و الارتباط الأعمق بإيمانهم. يتفاعل السائح الزائر مع الآخرين بهدف المشاركة في الاحتفالات و الطقوس الدينية و يمكن أن يخلقوا شعوراً بالانتماء و المشاركة الاجتماعية. في نهاية المطاف، تعمل سياحة الزيارة على تقوية العلاقات الاجتماعية بين الزائرين، و غالباً ما تؤدي التجارب المشتركة إلى صداقات دائمة و شعور بالانتماء. يعد إمام زاده مير محمد حنفية في جزيرة خارك أحد الأماكن المباركة التي تعود إلى القرن التاسع الهجري، و هو من أهم و أئمن الأعمال التاريخية و الثقافية لهذه الجزيرة و الذي يقع في الجزء الجنوبي الغربي من الجزيرة. يحاول البحث الحالي، بالمنهج الوصفي التحليلي و الاعتماد على المصادر التاريخية، الإجابة على السؤال التالي: ما هو دور إمام زاده مير محمد حنفية في سياحة الزيارة و ما هي الاستراتيجيات التي يمكن استخدامها لتعزيز تنمية سياحة هذا الإمام زاده؟ يحاول هذا البحث، أثناء تناوله تاريخ إمام زاده مير محمد حنفية، تقديم حلول مقترحة لجذب الزوار إلى هذا الإمام زاده.

الكلمات المفتاحية: جزيرة خارك، امام زادكان، مير محمد حنفية، سياحة الزيارة، حلول.

فصل نامه
علمی
مطالعات
بقاع و
امكان
متبركه

١. طالب دكتوراه في تاريخ إيران بعد الإسلام، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة الخليج الفارسي، بوشهر
maheslahi@gmail.com

نقش امامزاده میر محمد حنفیه در توسعه گردشگری زیارتی خارگ با تاکید بر ارائه راهکارهای پیشنهادی

مقاله مروری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۴/۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۲۵

مهشید السادات اصلاحی^۱

چکیده

امامزادگان در فرهنگ اسلامی ایران، به نوادگان امامان معصوم علیهم السلام اطلاق می‌شود که رهبران معنوی و راهنمایان جامعه مسلمانان به شمار می‌روند. بقاع متبرکه و امامزاده‌ها مورد احترام مردم و جامعه هستند و در بسیاری از مناطق، به‌ویژه در ایران، به‌عنوان زیارتگاه نقش بسزایی دارند. مفهوم امامزادگان در هویت اجتماعی و دینی جوامع، آمیزه‌ای از احترام مذهبی، میراث فرهنگی و هویت جامعه در سنت مسلمانان است. با گذشت زمان و با تغییرات ایجادشده در حوزه گردشگری، زیارت از بقاع متبرکه و امامزادگان در حوزه گردشگری زیارتی اطلاق می‌گردد که زائران به دنبال تحقق معنوی، تأمل و ارتباط عمیق‌تر با ایمان خود هستند. زائران گردشگر، با هدف شرکت در مراسم‌ها و مناسک مذهبی با دیگران در تعامل‌اند و می‌توانند حس تعلق و مشارکت اجتماعی را ایجاد کنند. در نهایت گردشگری زیارتی، پیوندهای اجتماعی را بین زائران تقویت می‌کند و اغلب تجربیات مشترک اغلب به دوستی‌های پایدار و احساس تعلق منجر می‌شود. امامزاده میرمحمد حنفیه در جزیره خارگ یکی از بقاع متبرکه مربوط به سده نهم هجری است و یکی از مهم‌ترین و باارزش‌ترین آثار تاریخی و فرهنگی این جزیره است که در قسمت جنوب غربی جزیره واقع است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر منابع تاریخی درصدد پاسخ به این سؤال است که نقش امامزاده میرمحمد حنفیه در گردشگری زیارتی چیست و چه راهکارهایی را می‌توان جهت ارتقای توسعه گردشگری این امامزاده به کار برد؟ این پژوهش ضمن پرداختن به تاریخچه امامزاده میر محمد حنفیه درصدد ارائه راهکارهای پیشنهادی جهت جذب گردشگر زیارتی به این امامزاده است.

کلیدواژه‌ها: جزیره خارگ، امامزادگان، میر محمد حنفیه، گردشگری زیارتی، راهکارها.

سال اول

شماره ۴

تابستان ۱۴۰۳

۱. دانشجوی دکتری تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر.
maheslahi@gmail.com

۱. مقدمه

دین به منزله بخش اصلی ساختار تأثیرگذار بر جامعه و یکی از عوامل تعیین کننده رفتار و حالات انسانی شناخته شده و همچنین باعث ایجاد انگیزه بر مسافرت و جابه جایی ها نیز می شود. دین و معنویت، همواره جزو مهم ترین دلایل مسافرت و جابه جایی ها در طول تاریخ بوده اند و در گذشته، بیشتر سفرها به منظور بازدید و زیارت اماکن مذهبی انجام می شده است (تیموتی و السن، ۱۳۹۲: ۹). بقاع متبرکه، اماکن مقدس و امامزادگان همواره مورد احترام و توجه مردم بوده و انگیزه اصلی آنان برای بازدید محسوب می شد. امامزادگان در بین اماکن مقدس بیشترین نمود گردشگری زیارت را با خود به همراه دارد. امامزادگان در شیعه به نوادگان امامان اطلاق می شود، به ویژه آن هایی که از فرزندان یا نزدیکان ائمه به شمار می روند. این اصطلاح اغلب برای اشاره به افرادی به کار می رود که اعتقاد دارند به دلیل نسب خود دارای موقعیت معنوی خاصی هستند. در بسیاری از فرهنگ های اسلامی، به ویژه در ایران، امامزادگان از شخصیت های معتبری محسوب می شوند و زیارتگاه های آن ها اغلب زیارتگاهی برای مردم است که از او طلب خیر و شفاعت می کنند. این زیارتگاه ها را می توان در سرتاسر ایران و سایر مناطقی که جمعیت شیعه ای قابل توجهی دارند، یافت. معماری این مکان ها اغلب منعکس کننده سنت های هنری اسلامی است که در نوع خود بی نظیر است. جایگاه امامزادگان، می تواند به مشارکت آنان در رهبری دینی، هدایت جامعه و حفظ آموزه ها و سنت های اسلامی منجر شود. اغلب این امامزادگان به دلیل اهمیت معنوی و مذهبی مورد احترام بوده؛ به نحوی که این احترام و بزرگداشت امامزادگان منعکس کننده اعمال فرهنگی و مذهبی گسترده تر در اسلام است و میراث آنان نقش بسزایی در هویت و اعمال مذهبی شیعه دارد. یکی از مزیت های وجود چنین امامزادگانی نقش آن ها در حفظ و ترویج معارف و ارزش های اسلامی است که به حفظ هویت فرهنگی در میان جوامع شیعه کمک می کند. علاوه بر این، امامزادگان به طور مکرر به فعالیت های خیریه، کمک به رفاه اجتماعی و توسعه جامعه می پردازند. حضور آن ها می تواند حس اتحاد و تعلق را در بین مؤمنان تقویت کند و پیوندهای جمعی را تقویت کند. آن ها همچنین نقش مهمی در مراسم و مناسک مذهبی دارند و تجربه معنوی را برای شرکت کنندگان افزایش می دهند. علاوه بر این، اهمیت تاریخی آن ها می تواند توجه به تاریخ و فرهنگ اسلامی را جلب و باعث ارتقای آموزش و آگاهی شود و به عنوان چهره های مهمی در بافت معنوی و اجتماعی اسلام شیعه ایقایی نقش کنند. مردم با انگیزه ها و دلایل گوناگون برای گذران اوقات فراغت خود سفر می کنند و در این سفرها در پی کسب تجربه اند. اغلب مسافران برای بازدید از این مکان ها، حادثه جویی، درمان و انجام مناسک مذهبی و یا برای تحصیل و تفریح به این مکان ها می روند (ریاحی سامانی، ۱۳۸۸: ۱۸). برخی دیگر از دیدگاه معنوی به مفهوم گردشگری نگاه می کنند و علاقه سفر به اماکن مقدس اند تا در مراسم های مذهبی و مناسک حضور داشته باشند. افرادی که در این سفرها شرکت می کنند بیشتر در جست و جوی معنویات، سعی می کنند در طول سفر حداکثر استفاده را داشته باشند. بینش شیعه، نقش اساسی را در توسعه امامزادگان و بقاع متبرکه داشته است. به طوری که در اکثر شهرهای ایران این بقاع متبرکه وجود دارند و مردم می توانند از آن ها برای کسب معنویات خود استفاده کنند. بقعه میر محمد حنفیه یکی از امامزادگان واقع در جزیره خارگ است که بازتاب سنت های ریشه دار

شیعه است. این بقعه نه تنها به عنوان مکان عبادت، بلکه به عنوان نشانه‌های فرهنگی و تاریخی جزیره خارگ است که با توجه به شرایط جغرافیایی کمتر از سوی پژوهشگران مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته است.

۲. پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش مستقلی در ارتباط با امامزاده میرمحمد حنفیه صورت نگرفته و تحقیقات انجام شده بیشتر در حوزه باستان‌شناسی و بررسی مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مرتبط با جزیره خارگ است. برای مثال بشاش کنزق (۱۳۹۵) در مقاله «کتیبه صخره‌ای جزیره خارگ» شرح پیدایی کتیبه صخره‌ای و مسائل زبان‌شناختی یک کتیبه به خط میخی فارسی باستان در جزیره خارگ را بررسی نموده است. قربانی و رضایی (۱۳۹۶) در «مقاله جغرافیای تاریخی جزیره خارگ با تکیه بر معرفی آرامگاه‌ها و بناهای مذهبی دوره تاریخی» به شیوه میدانی و مطالعات تاریخی به معرفی و بررسی آثار تاریخی برج مانده از دوره هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان در جزیره خارگ پرداخته‌اند. رضوان تبار و پروانه (۱۳۹۷) در مقاله «نگاهی به تحولات سیاسی و اقتصادی جزیره خارگ از دوران باستان تا عصر صفویه» ضمن پرداختن به جغرافیای جزیره خارگ، به صید مروارید، بازرگانی و کشتیرانی در دوره صفویه به قبرهای بازرگانان پالمیری در دوره باستان و ارتباط آن با بصره و بحرین پرداخته‌اند. سعادت‌مند و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله «انتخاب جزیره خارگ به عنوان تبعیدگاه در دهه ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰ ش» با استفاده از اسناد و مدارک آرشیوی و همچنین منابع کتابخانه‌ای به محدودیت‌های اقلیمی این منطقه و سابقه تبعیدگاهی این جزیره پرداخته و آن را تحلیل نموده‌اند. موضوع پیش رو ضمن بررسی معرفی امامزاده میرمحمد حنفیه و شناخت مفهوم گردشگری زیارتی سعی بر آن دارد تا پیشنهادهایی را جهت ارتقاء و راهکارهای توسعه گردشگری امامزاده میرمحمد حنفیه را ارائه دهد.

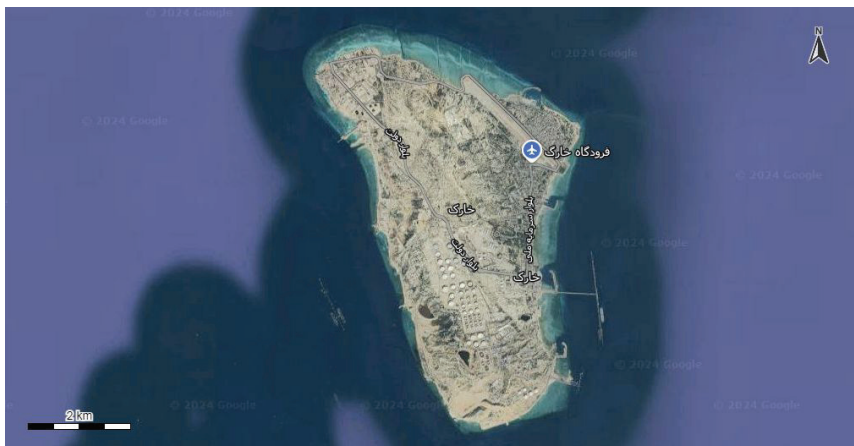
۳. موقعیت جغرافیایی جزیره خارگ

جزیره خارگ که به عنوان جزیره خارگ شناخته می‌شود، یک موقعیت جغرافیایی است که به دلیل جایگاه تاریخی و میراث فرهنگی خود دارای اهمیت فراوانی است. جزیره خارگ به سکون «را» و «گاف» فارسی، در جانب مغربی بندر بوشهر به مسافت ۱۱ فرسخ، درازی آن نزدیک به ۲ فرسخ، پهنای آن از نیم فرسخ بیشتر است. آب‌های گواری شیرین، از کاریزها و چشمه و چاه دارد و (فسایی، ۱۳۸۲، ج ۲: ۱۵۸۶) در شمال غربی بوشهر در مقابل سواحل بندر ریگ قرار دارد (الهی، ۱۳۸۶: ۴۸). خارگ در ۲۹ درجه و ۱۵ دقیقه و ۲۵ ثانیه عرض شمالی، ۵۰ درجه و ۲۰ دقیقه و ۳۰ ثانیه طول شرقی، گرینویچ قرار دارد. فاصله‌اش تا بوشهر ۵۲ کیلومتر و تا مصب اروندرود ۲۰۰ و تا بندر ریگ ۳۲ کیلومتر است. در چنین فاصله نزدیکی خارگ طبعاً از دیرباز پایگاهی بوده است؛ در مقابل دشتی وسیع که از زیر پای کازرون تا بوشهر ادامه دارد و از بندر دیلم تا خورموج، کناره دشت تنگستان را دربر می‌گیرد. جزیره خارگ مقابل بند ریگ در جنوب خط کرانه قرار دارد. این جزیره با شکل

نامنظم خود در حدود ۳۲ کیلومترمربع مساحت دارد یعنی به درازای تقریبی ۹ کیلومتر و پهناي ۵/۳ کیلومتر. این جزیره در قسمت شمالی انتهای خلیج فارس و در ژرف‌ترین قسمت دریا قرار دارد (نامه صنعت نفت ایران، ۱۳۴۸: ۳۸). خارگ جزیره زیبایی است و بعضی آن را به بادبان کشتی بادی تشبیه نموده‌اند؛ یعنی تقریباً مثلث مانند است و دارای کوه‌ها یا ارتفاعاتی است به اسامی کوه تخت، کوه دیدبان در باختر، کوه گردن شتر و مرتفع‌ترین آن‌ها کوه دیدبان است که ۸۷ متر از سطح دریا ارتفاع دارد (پورزاهد، ۱۳۵۱: ۶). ژرفای سواحل جزیره خارگ برای پهلو گرفتن کشتی‌های اقیانوس پیما بسیار مناسب است. به همین جهت بزرگ‌ترین پایانه‌های نفتی ایران و خاورمیانه در خارگ ایجاد شده است. جمعیت ثابت جزیره خارگ بیش از ۱۰ هزار نفر است و چندین برابر آن هم به صورت رفت و آمدی یعنی اقماری به سر می‌برند (کنین، ۱۳۹۱: ۶۷). جزیره خارگ، واقع در بخش شمالی خلیج فارس، به عنوان قطب صادرات نفت ایران عمل می‌کند. این جزیره مجهز به تأسیسات ذخیره‌سازی نفت و پایانه‌های بارگیری است که انتقال نفت خام به نفت‌کش‌ها را تسهیل می‌کند. موقعیت استراتژیک آن امکان مسیره‌های کشتیرانی کارآمد را فراهم می‌کند و زمان حمل و نقل به بازارهای بزرگ جهانی را به حداقل می‌رساند. علاوه بر این، زیرساخت‌های جزیره از پردازش و مدیریت نفت پشتیبانی می‌کند و به اقتصاد و بخش انرژی ایران کمک می‌کند. موقعیت استراتژیک جزیره خارگ، آن را به یک قطب مهم برای تجارت دریایی و مسیره‌های کشتیرانی تبدیل نموده است که فعالیت‌های اقتصادی در منطقه را تسهیل می‌کند. این جزیره سرشار از منابع طبیعی، به‌ویژه نفت و گاز است که سهم قابل‌توجهی در اقتصاد محلی و ملی دارد. علاوه بر این، جزیره خارگ دارای زیرساخت‌های توسعه‌یافته از جمله بندرها و تأسیسات صادرات نفت است که نقش آن را در تأمین انرژی افزایش می‌دهد. آب‌وهوای نسبتاً پایدار این جزیره امکان فعالیت در تمام سال در صنایع مختلف از جمله ماهیگیری و گردشگری را فراهم می‌کند. علاوه بر آن، تنوع زیستی منحصر به فرد و زیبایی طبیعی‌اش، اکوتوریسم را به خود جلب می‌کند. فرهنگ و تاریخ محلی جزیره خارگ فرصت‌هایی را برای گردشگری فراهم می‌کند و تجربیات بازدیدکنندگان را غنی می‌کند. در مجموع باید اذعان نمود که ترکیب ظرفیت اقتصادی، اهمیت استراتژیک و زیبایی طبیعی و وجود امامزاده میرمحمد حنفیه در جزیره خارگ، آن را به یک سرمایه ارزشمند در منطقه تبدیل نموده است.

تصویر (۱): نقشه توپوگرافی (اوپن استریت مپ) بخش خارگ

۴. امامزاده میر محمد حنفیه

امامزاده میر محمد حنفیه یک مکان مذهبی در جزیره خارگ است که مسلمانان برای ادای احترام و طلب برکت از آن بازدید می‌کنند. این مکان نه تنها به عنوان یک مکان عبادت بلکه به عنوان یک نقطه عطف فرهنگی و تاریخی عمل می‌کند که منعکس‌کننده میراث غنی معماری اسلامی در منطقه است. بقعه میر محمد حنفیه مربوط به قرن نهم هجری و در شهرستان بوشهر، جزیره خارگ واقع شده است. این اثر در تاریخ ۱۶ آذر ۱۳۷۷ با شماره ثبت ۲۲۰۵ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است (سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری: ۱۰ اکتبر ۲۰۱۹). رضا دشتی مؤلف کتاب *تاریخ و آثار باستانی جزیره خارگ* این مکان را بنای یادبودی می‌داند که توسط گروه کیسانیه یعنی طرفداران محمد حنفیه ساخته شده است. وی در این باره می‌نویسد: «کیسانیه، به علت تعقیب و کشتار آنان پس از شکست قیام مختار یعنی رهبر سیاسی کیسانیه در سال ۶۷ هجری و متواری شدن آنان به اطراف واکناف، گروهی از آنان به جزیره خارگ پناه آوردند. به واسطه نزدیک بودن به بصره؛ یعنی محل ستر کوبی قیام و امن بودن آنجا همان گونه که امام و پیشوای آنان یعنی محمد حنفیه از دست آل زبیر به طایف پناه برد و در همان جا در سال ۸۱ هجری درگذشت. این گروه چون معتقد به رجعت امام بودند، به یادبود امامشان در محل عمومی پرستشگاه‌های جزیره خارگ و در محل فعلی بقعه میر محمد بقعه‌ای ساختند. همان گونه که کیسانیان دیگر چنین کردند؛ از جمله در منطقه طالقان بر فراز کوهی که مسلط به ده «کرکبود» است؛ جلال آل احمد از نزدیک آن محل را دیده است» (دشتی، ۱۳۵۲: ۱۷۴). احمد فرامرزی در کتاب *جزیره خارگ* در مورد این بقعه شرح می‌دهد که «در جزیره خارگ ضریحی است که مردم آنجا ادعا می‌کنند ضریح محمد بن

حنفیه فرزند حضرت علی بن ابیطالب علیه السلام است و چون این فرزند از فاطمه زهرا علیها سلام نیست و از جاریه‌ای است بنام «حنفیه» او را به مادرش نسبت می‌دهند؛ اما بی‌شبهه ضریح مزبور متعلق به محمد بن حنفیه نیست. با تمام این احوال، موقعی که یاقوت حموی به آنجا رفته این ضریح به همین اسم موجود بوده که یاقوت تاریخ آن را رد می‌کند و توضیحی از گنبد و بنای آن به عمل نیاورده است. محمد بن ابراهیم کازرونی درباره گنبد می‌گوید: «مهندسی و طراحی که در اسلوب بنا بکار رفته چنین می‌نماید که بانی آن، خجسته سلطانی قوی شوکت در بحر و بر فرمانروا بوده است؛ زیرا که در استحکامات و طراحی آن کمال دقت نموده و چشمه آبی در آن بقعه و الامقام فرح فزا جاری است» (فرامرزی، ۱۳۴۷: ۲۶). بافت تاریخی امامزاده میرمحمد حنفیه با روایت گسترده‌تر اسلام شیعه گره‌خورده است که بر اهمیت امامان به‌عنوان رهبران معنوی و سیاسی تأکید دارد. بزرگداشت شخصیت‌های امامزاده نشان‌دهنده اهمیت عمیق فرهنگی و مذهبی نسب و میراث در سنت اسلامی است. این چهره‌ها باگذشت زمان تبدیل به نمادهای تقوا و عبادت شده‌اند و زیارتگاه‌های آن‌ها غالباً پیروانی را به سمت خود جذب می‌کند که به دنبال خیر و شفاعت هستند. امامزاده کانونی برای اجتماعات اجتماعی و تأمل معنوی است که سنت‌های ریشه‌دار در اسلام شیعه را برجسته می‌کند.

تصویر (۲): نقشه توپوگرافی از فضای امامزاده میر محمد حنفیه

۱.۴. معماری امامزاده میر محمد حنفیه

امامزاده میرمحمد حنفیه در خارج به‌عنوان یک مکان مذهبی و فرهنگی به‌عنوان مقبره‌ای برای شخصیت‌های محترم در سنت اسلامی است که معمولاً دارای عناصر معماری است و هنر اسلامی را منعکس می‌کند فضایی آرام و معنوی را طراحی و ایجاد می‌کند. بنای ساختمان بقعه به تاریخ

۷۳۸ هجری قمری برمی‌گردد و مربوط به حکمرانی سلسله سلجوقیان در ایران است. گنبد منشوری شکل و به اصطلاح مضرس آن علاوه بر شکوه و جلالی که به این بنا داده است دال بر احترام اهالی و قدردانی از این آرامگاه است و سبک پوشش آن مانند گنبد دانیال نبی در شوش و شاه ابوالقاسم در شاه‌آباد دزفول است از نوع گنبد‌های مخروطی شکل دندان‌دار پهن است که از سطح خارج شبیه منشور است و به گنبد‌های مضرسی یا منشوری معروف است (سرافراز، ۱۳۵۵: ۱۲۰). این بنا با دو گنبد هرمی شکل مثلث و گنبد مدور کوچک که شکل زیبایی خاصی را به وجود آورده است و نظیر آن در بغداد و در نواحی نزدیک خلیج فارس فراوان مشاهده می‌شود که سازنده آن علی بن حسین بخارایی است. فضای درونی این بقعه مزین به کاشی‌کاری ستاره‌ای هشت‌ضلعی عهد مغول است و بر روی کاشی‌های آن تاریخ ۷۳۸ هجری قمری قید شده است. سطح بیرونی گنبد و سردرب ورودی دارای برجستگی‌ها و فرورفتگی‌هایی است که معمولاً مقرنس نامیده می‌شود. بعضی قسمت‌های داخلی ساختمان بقعه پوشیده شده از کاشی‌هایی به رنگ آبی روشن تیره و سفید با لعاب‌های سیاه که به احتمال زیاد بعد از نیمه اول قرن چهاردهم میلادی به اتمام رسیده است. گنبد این آرامگاه شباهت زیادی با گنبد آرامگاه دانیال نبی شوش دارد. این بقعه یک گنبد هرمی شکل مضرس و یک گنبد کوچک مدور دارد و از یادگارهای صدر اسلام است. این بنای زیبا توسط علی بن حسین بخارایی ساخته شده و از معماری جالبی تشکیل شده است. امامزاده از دو گنبد یکی به شکل هرم و دیگری به شکل دایره تشکیل شده که مشابه همچنین بنایی در بغداد نزدیکی خلیج فارس یافت شده است. این آرامگاه در فاصله‌ی ۱۰۰ متری از کوهستان ساخته شده که از دو قسمت آرامگاه و مصلی تشکیل شده است. این بقعه در قرن اول یا دوم هجری برای نخستین بار توسط کیسانیه ساخته شد و سپس در سال ۵۶۸ هجری قمری کمی قبل از دیدار یاقوت حموی از خارگ تعمیر شد و پس از آن، برای بار دوم در سال ۷۴۰ هجری قمری بقعه عظیم‌تری بر روی آن ساخته شده است. این بقعه همواره دارای شکوه، اعتبار، عظمت تزئینات، زیورآلات، اثاثیه بسیار، چراغ‌ها و قندیل‌های مجلل است.

بنای آرامگاه امامزاده میر محمد از دو قسمت تشکیل شده است: محوطه آرامگاه و مصلی آن، آرامگاه میر محمد که از مصالحی چون سنگ‌های آهکی نرم، گچ، آهک، ساروج و آجر ساخته شده، اتاقی چهارگوش به وسعت ۲۰ مترمربع است که در قبله آن، محرابی داخل بدنه غربی وجود دارد. در ارتفاع چهارم‌تری، چهار لچکی بنا را به چندضلعی تبدیل ساخته که گنبد پله‌ای یا مضرسی را، بر فراز خود استوار ساخته است. نمای خارجی گنبد مرکب از سه دوره و دو ردیف پله گونه است که با منشورهای منظم ایجاد شده‌اند و بر فراز آن، گنبدی بیازی شکل با یک قبه استوار گشته است. درب کوچک ظریف آن، داخل مصلی باز می‌شود. میان اتاق ضریحی چوبی بر روی صندوق ساده قبر نصب شده است؛ صندوق مزبور چنان است که نمی‌توان دانست که آیا در زیر آن سنگ‌قبر کتیبه داری وجود دارد یا خیر؛ پارچه‌ای سبز روی صندوق کشیده شده و روی دیوارهای اتاق شمایل بزرگان دین و زیارت‌نامه نصب شده است. در زاویه شمال غربی، قبر دیگری متکی به دیوار وجود دارد که بومیان معتقدند: این قبر معمار و استادکار آرامگاه یعنی سید علی است؛ این قبر نیز فاقد سنگ و کتیبه است. اطراف آرامگاه و مصلای میر محمد را حیاطی وسیع فراگرفته و در جبهه شرقی روبروی مدخل آن، معبری کوچکی مانند است که دیوارهایی دارد به بلندی نیم متر، پهنای ۲ متر و به طول ۵۰ متر؛ ایجاد

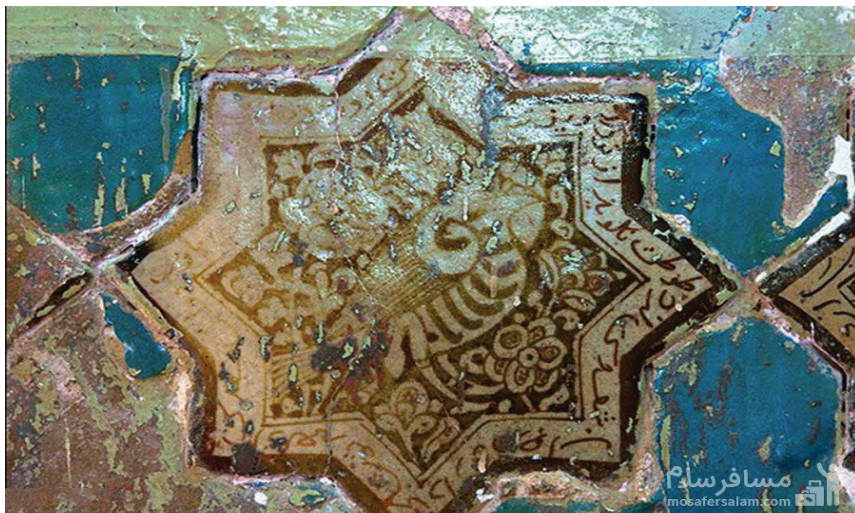
این کوچه با این دیواره به علت مسیلی است که در این جبهه از امامزاده وجود داشته و عبور و مرور را مشکل می‌نموده است؛ برای سهولت رفت‌وآمد چنین گذرگاهی ساخته شده است. در ابتدا و انتهای کوچه دو دروازه ساخته شده که اولی برای ورود و دومی با خواجه‌نشین‌هایش، محل نگهداری بوده است. در جلو کوچه و مقابل آرامگاه میر محمد، بنایی چهارگوش با گنبدی نیم‌خیز وجود دارد که درون آن، به صورت چهار ایوانی است؛ اسلوب معماری بنا، متناسب به دوره مؤخر است و برای استراحت و پخت‌وپز زائران به وجود آمده و به فی آشپزخانه معروف است که هم‌اکنون پخت‌وپز زائرین در این مکان صورت می‌گیرد. در اطراف آرامگاه قبرستان‌های جدید و قدیمی دیده می‌شود که مهم‌ترین آن‌ها آرامگاهی هشت ضلعی است، درون آن دو قبر وجود دارد که یکی دارای کتیبه‌ای است به این مضمون: «ای خاک تیره عزت مهمان نگاه‌دار / کائن نور چشم ماست که در برگرفته‌ای. وفات مرحمت پناه خلدآشیان، آرامگاه حاجی محمدابراهیم اصفهانی به تاریخ ۳ شهر صفر المظفر ۱۱۷۰» که نوع سنگ آن خاکستری است که از خارج جزیره حمل شده است؛ ولی سنگ‌قبر دیگر که به اندازه همان سنگ‌قبر کتیبه دار است، از نوع سنگ‌های محلی و ساده است؛ آرامگاه از نظر سبک ساختمانی مانند بناهای دوره مغولی است (هادی نژاد دشتی، ۱۳۸۸: ۱۱۷-۱۱۲).

تصویر (۳): نمای زیر گنبد مضرس و منشوری امامزاده میرمحمد

(سرافراز، ۱۳۵۵: ۱۳۰).

تصویر (۴): کاشی‌های لعاب‌دار و منقوش به نقوش مختلف گل و گیاه و تصاویر هندسی و حیوانات با مجموعه نفیسی از هنر کاشی‌کاری قرن هشتم ایران

(سرافراز، ۱۳۵۵: ۱۲۹).

۲-۴. مفهوم گردشگری زیارتی

گردشگری زیارتی شامل سفر به اماکن مقدس، بقاع متبرکه و امامزادگان است که با هدف بازدید و شرکت در آیین‌ها و مراسم‌های مذهبی انجام می‌شود که نتایج آن، جستجوی رشد معنوی، انجام تعهدات مذهبی، یا تجربه میراث فرهنگی آن منطقه است. گردشگری مذهبی و زیارتی یکی از رایج‌ترین اشکال گردشگری است که شامل سفرها و بازدیدهایی می‌شود که اصلی‌ترین هدف آن‌ها تجربه‌ای مذهبی است. جاذبه‌های مذهبی، زیارتگاه‌ها و اماکن مقدس هر ساله تعداد زیادی از گردشگران را به سوی خود جذب می‌کنند، تأسیسات اقامتی و پذیرایی این نوع از گردشگری مانند مسافرخانه‌ها و زائرسراها با توجه به بافت اجتماعی - فرهنگی و عقیدتی گردشگران و جامعه میزبان دارای ویژگی‌های خاص خود است که در هر کشوری از تنوع بسیار بالایی برخوردار است (ریاحی سامانی، ۱۳۸۸: ۲۱-۲۲). در واقع گردشگری زیارت، درک و گفت‌وگوی بین فرهنگی کشورها را تقویت می‌کند؛ زیرا افراد با فرهنگ‌های و آداب‌ورسوم مختلف، گرد هم می‌آیند تا باورها و تجربیات خود را به اشتراک بگذارند؛ این امر ترکیبی منحصر به فرد از معنویت، فرهنگ و سفر است که برای بسیاری از افرادی که به دنبال ارتباط عمیق‌تر با ایمان خود هستند؛ بنابراین در یک تعریف کلی می‌توان گردشگری زیارت را گونه‌ای از گردشگری دانست که شرکت‌کنندگان در آن دارای انگیزه‌های مذهبی هستند که از اماکن مقدس نظیر مساجد، مقابر، امامزاده‌ها و نظایر آن‌ها بازدید می‌کنند. گردشگری زیارتی مانند سایر گردشگری‌ها از دو جزء ایستا (اقامت در یک مکان غیر از مکان اقامت معمول و دائم) و پویا (جابه‌جایی از مکانی به مکان دیگر) تشکیل شده است (ریاحی سامانی، ۱۳۸۸: ۱۳۹-۱۴۰). امروزه، گردشگری مذهبی یا زیارتی بخش مهمی در صنعت گردشگری دارد به طوری که به اقتصاد محلی کمک و تبادل فرهنگی را ارتقا می‌دهد. این نشان‌دهنده میل پایدار انسان برای ارتباط معنوی و کشف ایمان از طریق سفر به این اماکن مقدس است. گردشگری مذهبی چندین مزیت دارد که هر کدام از آن‌ها می‌تواند در نوع خود مؤثر واقع شود. سفر و بازدید از بقاع متبرکه و اماکن مقدس، تحقق معنوی و ارتباط عمیق‌تر با ایمان فرد را فراهم می‌کند و به افراد اجازه می‌دهد تا در اعمال و مناسک شرکت کنند و تجربه دینی آن‌ها را افزایش می‌دهد. علاوه بر آن، تبادل فرهنگی ترویج و گسترش می‌یابد؛ زیرا اغلب مسافران با افراد آن منطقه تعامل دارند و بینش‌هایی را در مورد سنت‌ها و باورهای مختلف به دست می‌آورند. علاوه بر موارد مطرح‌شده، گردشگری مذهبی می‌تواند با ایجاد درآمد از طریق اقامت، تأسیس رستوران و غذاخوری و ایجاد تسهیلات لازم جهت خدمات حمل‌ونقل، اقتصاد محلی را تقویت کند. علاوه بر موارد فوق، رونق گردشگری مذهبی، سبب علاقه افراد به آن اماکن می‌شود و این کار منجر به تأمین بودجه برای نگهداری و مرمت می‌شود. همین عامل سبب می‌شود تا اماکن مذهبی و بقاع متبرکه حفظ شوند؛ بنابراین، ایجاد امکانات لازم برای گردشگری مذهبی علاقه بازدیدکنندگان را افزایش می‌دهد و می‌تواند علاوه بر این، حس اجتماعی را در بین زائران تقویت کند. علاوه بر آن، گردشگری مذهبی می‌تواند تفکر و رشد شخصی را تشویق کند، زیرا افراد اغلب در طول سفر به دنبال آرامش و الهام هستند. در نهایت، می‌تواند صلح و تفاهم را با گرد هم آوردن افراد با پیشینه‌های مختلف که دارای یک هدف معنوی مشترک هستند، ارتقا دهد.

۵. راهکارهای توسعه گردشگری زیارتی و زیارتی امامزاده میرمحمد حنفیه

سیاست‌های توسعه گردشگری زیارتی در ایران بایست بر اساس خط‌مشی‌ها برنامه‌ریزی‌های دقیق انجام بگیرد تا پایه‌ای محکم برای توسعه ایران محسوب شود. سود و رونقی که گردشگری در اقتصاد کشورها به وجود می‌آورد و اشتغالی که در سایه این صنعت ایجاد می‌شود همه دولتمردان را بر آن داشته تا با همه توان به برنامه‌ریزی و توسعه این صنعت بپردازند (ریاحی سامانی، ۱۳۸۴: ۱۲۱). به همین دلیل اغلب جوامع از گردشگری به‌عنوان یکی از راه‌های جذب درآمد و ایجاد اشتغال نگاه می‌کنند و بر همین مبنا برنامه‌ریزی‌های لازم را انجام داده و سعی در اجرای آن دارند. گردشگری مذهبی هم از این امر مستثنا نیست و می‌تواند اشتغال و درآمدزایی را با خود به همراه داشته باشد. با توجه به موارد فوق و شرایط و قابلیت‌های جزیره خارگ، پیشنهادهایی در قالب راهکار جهت جذب گردشگر به امامزاده میر محمد حنفیه به نظر می‌رسد که هرکدام از آن‌ها اگر از سوی ارگان‌های اجرایی و نهادهای دولتی حمایت شود می‌تواند رونق گردشگری در آن منطقه را به وجود بیاورد.

راهکارهای توسعه گردشگری مذهبی امامزاده میرمحمد حنفیه	
برنامه‌ریزی جهت اجرای تور مجازی در اپلیکیشن‌ها و سایت‌ها با اطلاعات تاریخی (تاریخچه امامزاده) برای معرفی امامزاده برای افرادی که امکان سفر حضوری به جزیره خارگ را ندارند.	۱
ساماندهی فضای سبز در اطراف امامزاده و استفاده از المان‌ها و نشانه‌ها برای جذب گردشگر مذهبی	۲
تهیه بروشور، کتابچه و نقشه راه از طریق اپلیکیشن‌های متعدد برای سهولت دسترسی به این منطقه	۳
ایجاد و راه‌اندازی مراکزی مانند رستوران و کافه‌ها برای رفاه حال زائران و گردشگران مذهبی	۴
استفاده از فضای مجازی، رسانه‌ها و ایجاد سایت گردشگری مذهبی برای تبلیغات مؤثر در جذب گردشگر	۵
تأسیس مراکز رفاهی و تفریحی در جزیره خارگ و تشویق مردم برای بازدید از این امامزاده	۶
رایزنی جهت ایجاد مکان‌هایی مانند زائرسرا و اقامتگاه‌ها و بوم‌گردی‌های گردشگری برای استقرار زائران در اطراف امامزاده میر محمد حنفیه	۷
برگزاری خلاقانه جشنواره‌ها و رویدادهای فرهنگی مانند مسابقه عکاسی یا هنری با محوریت امامزاده میرمحمد حنفیه در جزیره خارگ و برای جذب گردشگر و ترویج گردشگری مذهبی.	۸
یک مجموعه پادکست حاوی تاریخ شفاهی از وقایع گوناگون این امامزاده از مردم تهیه و در فضای مجازی منتشر شود تا افراد علاقه‌مند جذب و به این منطقه سفر کنند تا گردشگری مذهبی رونق یابد.	۹
ایجاد کارگاه‌های آموزشی برای تربیت راهنمایان گردشگری به‌خصوص جوانان محلی برای تبدیل شدن به سفیران گردشگری امامزاده میرمحمد حنفیه و ارتقای حس اجتماعی و مسئولیت اجتماعی در بین همسالان خود و ایجاد اشتغال برای آنان.	۱۰
میزبان نمایش‌های فرهنگی یا مراسم‌های سنتی و مراسم‌های عزاداری در امامزاده جهت حفظ میراث و سنت‌های شیعی منطقه	۱۱

توسعه همکاری با شرکت‌های حمل‌ونقل (هوایی- زمینی- دریایی) برای تسهیل دسترسی آسان جهت حضور گردشگران مناطق مختلف ایران و جهان در امامزاده میرمحمد حنفیه	۱۲
همکاری با دانشگاه‌ها، ادارات دولتی و دستگاه‌های اجرایی برای ارائه برنامه‌های آموزشی، برگزاری کارگاه‌ها و تورهای مطالعاتی در امامزاده میرمحمد حنفیه جهت تأکید بر اهمیت فرهنگی و تاریخی بقعه و آشنایی افراد با این بقعه.	۱۳
جذب دوستداران محیط‌زیست برای کاشت درخت و پوشش‌های گیاهی با توجه به موقعیت جغرافیایی جزیره خارگ برای جذب گردشگر.	۱۴
همکاری با صنعتگران و هنرمندان محلی جزیره خارگ برای فروش صنایع‌دستی و سوغات در مکان‌های نزدیک امامزاده و آشنا شدن مردم با این بقعه متبرکه.	۱۵

تصویر (۵): مقبره میرمحمد در جزیره خارگ

فصل نامه
علمی
مطالعات
بـقاع و
امـاکن
متـبرکه

تصویر (۶): مقبره‌های محمد در جزیره خارگ

(کتابخانه ملی: ۴۵۴۵۱۰)

تصویر (۷): مقبره‌های محمد در جزیره خارگ

(کتابخانه ملی: ۴۵۴۵۱۰)

تصویر (۸): مقبره میر محمد در جزیره خارگ

تصویر (۹): ثبت بقعه میر محمد حنفیه در فهرست آثار ملی کشور

فصل نامه
علمی
مطالعات
بشقاق و
امکان
متبرکه

نتیجه‌گیری

امامزادگان معمولاً زیارتگاه‌هایی هستند که به‌عنوان مکان‌های زیارتی و عبادی نقش به‌سزایی دارند. معماری چنین مکان‌هایی اغلب منعکس‌کننده طراحی سنتی اسلامی است که شامل کاشی‌کاری‌های پیچیده، گنبد‌ها و مناره‌ها است. امامزادگان به دلیل انجام اعمال مذهبی مختلفی و مراسم و مناسک دینی دارای اهمیت مذهبی و فرهنگی هستند و اغلب به‌عنوان کانونی برای گردهمایی‌های اجتماعی محسوب می‌شوند. امامزاده میرمحمد حنفیه یک میراث معنوی و فرهنگی در جزیره خارگ، علاقه‌مندان بسیاری را به تاریخ و معماری اسلامی خود جذب نموده است. این امامزاده در خارگ به‌عنوان شاهی بر ارادت جامعه محلی و اهمیت گسترده‌تر میراث شیعه در ایران است که ارتباط بین گذشته و حال را برای مردم محلی تقویت می‌کند. وجود امامزاده میر محمد حنفیه در خارگ دارای مزایای متعددی است که اگر راهکارهای پیشنهادی برای گردشگری زیارتی در آن اجرا شود، اهمیت فرهنگی و تاریخی آن را برجسته می‌کند و بسیاری از گردشگران جهت آشنایی با این امامزاده به آن جزیره سفر می‌کنند. ترویج گردشگری زیارتی به اقتصاد محلی جزیره خارگ کمک می‌کند و منجر به افزایش درآمد افراد محلی می‌شود. امامزاده میرمحمد حنفیه به‌عنوان مرکزی برای رویدادها و اجتماعات فرهنگی و مذهبی شناخته می‌شود و روابط اجتماعی را در جامعه تقویت می‌کند. علاوه بر آن، فرصتی برای فعالیت‌های آموزشی فراهم می‌کند و به بازدیدکنندگان و گردشگران اجازه می‌دهد تا در مورد تاریخچه و پیشینه این امامزاده اطلاعاتی را کسب کنند؛ بنابراین می‌توان گفت، راهکارهای پیشنهادی جهت توسعه گردشگری زیارتی در امامزاده میرمحمد حنفیه با توجه به موقعیت جغرافیایی جزیره خارگ می‌تواند چشم‌انداز فرهنگی و مذهبی خارگ را غنی‌تر سازد.

کتاب‌نامه

- بشاش کنزق، رسول، (۱۳۹۵)، «کتیبه صخره‌ای جزیره خارگ»، فصلنامه تخصصی مطالعات خلیج فارس، سال ۲، شماره ۲، صص ۴۶-۵۲.
- پورزاهد، احمد، (۱۳۵۱)، جزیره خارگ، تهران: امیرکبیر.
- تیموتی، دالن جی، السن، دانیل اچ، (۱۳۹۲)، گردشگری، دین و سفرهای معنوی، ترجمه محمدقلی پور و احسان مجیدی فرد، تهران: جامعه شناسان.
- دشتی، رضا، (۱۳۵۲)، تاریخ و آثار باستانی جزیره خارگ، بوشهر: انتشارات بوشهر.
- رضوان تبار، امیر، پروانه، فرهاد، (۱۳۹۷)، «نگاهی به تحولات سیاسی و اقتصادی جزیره خارگ از دوران باستان تا عصر صفویه»، فصلنامه تخصصی مطالعات خلیج فارس، سال ۴، شماره ۲، صص ۱۷-۲۵.
- ریاحی سامانی، نادر، (۱۳۸۴)، اماکن مذهبی ایران و توسعه گردشگری، سازمان اوقاف و امور خیریه: تهران.
- ریاحی سامانی، نادر، (۱۳۸۸)، جایگاه اماکن زیارتی در توسعه گردشگری ایران، تهران: سازمان چاپ و انتشارات.
- سعادت‌مند، مرضیه، الهیاری، حسن، اسدپور، حمید، (۱۴۰۰)، «انتخاب جزیره خارگ به عنوان تبعیدگاه در دهه ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰ ش»، فصلنامه گنجینه اسناد، سال ۳۱، شماره ۲، صص ۶-۳۲.
- فرامرزی، احمد، (۱۳۴۷) جزیره خارگ، به کوشش حسن فرامرزی، تهران: بینا.
- فسایی، حسن بن حسن، (۱۳۸۲)، فارس‌نامه ناصری، جلد ۲، تهران: امیرکبیر.
- قربانی، ایمان، رضایی، مسلم، (۱۳۹۶)، «جغرافیای تاریخی جزیره خارگ با تکیه بر معرفی آرامگاه‌ها و بناهای مذهبی دوره تاریخی»، فصلنامه تخصصی مطالعات خلیج فارس، سال ۳، شماره ۲، صص ۵۵-۶۵.
- کنین، عبدالحسین، (۱۳۹۱)، جغرافیای استان بوشهر، تهران: آینه کتاب.
- نامه صنعت نفت ایران، ۱۳۴۸.
- هادی نژاد دشتی، غلامحسین، (۱۳۸۸)، زیارتگاه‌های استان بوشهر، دفتر دوم، انتشارات وثوق، چاپ اول، قم، ۱۳۸۸ ش.
- الهی، همایون، (۱۳۸۶)، خلیج فارس و مسائل آن، تهران: قومس.

